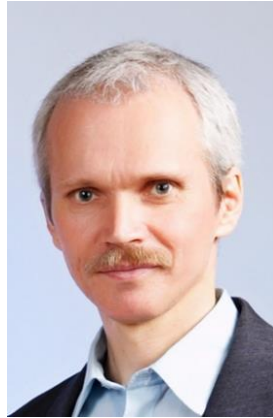

Алесь Сімакоў (Гомель, Беларусь): «Беларуска-індзейская кампаратывістыка: найважнейшыя неэтнаграфічныя рубрыкі»
Ales Simakou (Gomel, Belarus): “Study of Belarusian-First Nations’ Relationship: Most Significant Non-Ethnographic Categories”

Пра аўтара: Алесь Сімакоў: Незалежны даследчык. Цікавіцца гісторыяй і культурай індзейцаў. Аўтар каля 165 тэкстаў, якія надрукаваны або рыхтуюцца да друку ў 10 краінах. Удзельнік (1989-2022) 29 навуковых канферэнцый. Асноўныя працы: агляды жыцця і дзейнасці беларусаў на Алясцы і ў Каліфорніі, манаграфіі па гісторыі беларуска-індзейскіх сувязей, «Беларуска-індзейская бібліяграфія».

About the author: Ales Simakou: Independent researcher. Interested in the history and culture of the First Nations in North America. He is the author of about 165 texts that have been published or are being prepared for publication in 10 countries. Participant (1989-2022) of 29 academic conferences. Main works: reviews of the life and activities of Belarusians in Alaska and California, monographs on the history of Belarusian-First Nations' relations, "Belarusian-First Nations' bibliography".

Анатацыя. Найважнейшымі ў беларуска-індзейскай кампаратывістыцы (скарочана БІП, "параўнанне") мы лічым агульныя ацэнкі са збліжэннем становішча ў галіне захавання традыцыйнай і развіцця сучаснай культуры, мовы. Сярод прыярытэтных катэгорый - адносіны да (не)талерантнасці і іншых важных этнапсіхалагічных рыс беларусаў / індзейцаў і іх суседзяў, да заваявання, заняцця тэрыторый, перадачы рэлігійных, адукацыйных норм, спроб сэгрэгацыі, запавольвання развіцця (рэзервацыі). Ад С. Буднага і П. Скаргі да Я. Лёсіка, М. Танка, У. Караткевіча і С. Яновіча параўноўваліся практыкі ўздзеяння каланізатараў на абарыгенаў і веданне суседзямі Беларусі – з іх веданнем Амерыкі і індзейцаў. Важнае значэнне мае параўнанне ўніверсальных рыс (фізічная трываласць і ў той жа час аб'якавыя, але прагматычныя адносіны да смерці, пасіўнасць, алкагалізм) і сімвалаў і іх спалучэнняў (арол / бусел, бізон / зубр, конь, меч / сякера, крыж – "індзейская" і "канкістадорская" "палітычная" трактоўка). БІП улічвае драматычнае і незваротнае "выміранне" многіх моў, племянных інстытутаў і традыцыйных каштоўнасцей ва ўмовах глабалізацыі і тэхнакрытычнага супрацьстаяння ў свеце, часам "заклікае" да эскапізму. БІП – надзвычай папулярны метада: намі зафіксаваны тысячы асобных выпадкаў у друкаваных крыніцах (нашы неапублікаваныя тэксты, а таксама перапіска даюць параўнальна няшмат прыкладаў, але мы часткова ўлічваем і іх, як і "эксклюзіў" інтэрнэт-аўтараў).

У гэтым аглядзе мы не разглядаем параўнанні традыцыйнай і сучаснай культуры (якія не носяць палітычнага і сацыяльна-значнага характару), вызначаючы групу катэгорый або рубрык, узятых для аналізу, як неэтнаграфічныя. Але варта заўважыць, што яны часта пераплятаюцца з паняццямі, якія больш звязаныя з сацыяльна-эканамічнымі і сацыяльна-палітычнымі адносінамі больш уніфікаваных і глабалізаваных форм. (Параўнанні па этнакультурнай канкрэтыцы – вялікая катэгорыя, якая можа разглядацца асобна як адна з дзвюх вялікіх частак БП – супастаўляльная па колькасці з "неэтнаграфічнымі" параўнаннямі.)

Прыкладам "мазаікі параўнанняў" можа служыць наступнае, якое аб'ядноўвае "этнаграфічны" і "неэтнаграфічны" элементы і адразу некалькі народаў: Я. Сіпакоў у нататках "Узятак з маўчання" (1989): "Аргенцінцы жартуюць: 'Мексіканцы пайшлі ад ацтэкаў, перуанцы – ад інкаў, мы ж – ад караблёў. / А ад чаго пайшлі беларусы? Відаць, беларусы ўзяліся ад зямлі, а дакладней – ад любові да плуга і раллі". "Лёс беларускай **мовы**. Аб'яднацца з гэтымі, раз'яднацца з тымі. Узяцца за гэта, паспрабаваць тое. Адкрыць адну школу, адзін клас, а то і зусім паўкласа з беларускай мовай навучання – як для індзейцаў якой-небудзь **рэзервацыі**".

А вось матыў, які зноў падхопліваюць у афіцыйным друку Беларусі, па зразумелых прычынах, толькі пасля перабудовы, прычым А. Петрашкевіч распаўсюдзіў культываванне пэўных стэрэатыпаў і на савецкую эпоху: "Праўда, расейская, а затым і агульнасавецкая навука з прапагандаю дзесяцігоддзямі будуць сцвярджаць пасля, што Беларусь спрадвеку была краем гэтых **іракезаў-папуасаў** ды непалоханых ідыётаў" (1994).

Нашай мэтай з'яўляецца агульны, але выбарачны агляд ключавых рэалій Беларусі на працягу стагоддзяў, якія падаюцца праз БП. Закранаем некаторыя характэрныя паралелі, якія нараджаліся з сярэднявечча, але не маем магчымасці зрабіць падрабязны пералік савецкай і постсавецкай БП. Апошняя цесна звязаная з контрпрапагандай – і яна сапраўды была ў многім валіднай з савецкага боку, калі не ўлічваць рэальны дзяржаўна-палітычны "**генацыд**" інтэлігенцыі народаў СССР. Пасля рэвалюцыі, пасля вайны, часткова ў "адлігу" і "застойныя" гады, у перабудову і некаторы час пасля перабудовы адзначаны непрацяглыя перыяды вялікага аптымізму і энтузіязму ў комплексе з больш разняволенай, смелай кампаратывістыкай, арыентаванай на пераадоленне хібаў.

Гістарыяграфічнае значэнне мае невялікая колькасць неапублікаваных ранніх нататак на БП у архіве Беларуска-індзейскага таварыства (БІТ). Першыя з іх рыхтаваліся як рэакцыя на першыя беларускамоўныя знаёмствы аўтара – А. Бяляцкі, А. Сыс, С. Дубавец і іншыя даволі скептычна азнаёміліся з тэзісамі. Найбольш ранні – тэкст "Народ без культуры, як пясок на вятру [так!].... 'Беларусы і індзейцы (некалькі параўнанняў)" (у загаловку гучаў матыў, які ўзяты з загаловка артыкула ў "Вокруг

света" – выказванне паводле індзейцаў) адносіцца да ідэятворчасці 1985-1986 гг.; рыхтаваўся, каб прадставіць погляды на сувязі паміж індзейскай і беларускай "справамі" Бяляцкаму, Сысу (найбольш выразны ўспамін – пра павярхоўную, насмешлівую рэакцыю апошняга – не па сутнасці, а па няўмелай мове); тэкст пісаўся ў Мінску і паказваўся ў інтэрнаце АН БССР; гэта не скразны чытэльны тэкст, а ўрыўкі думак на 15 старонках, на некаторых з якіх толькі невялікія фрагменты.

На стар. 6: "Найбольш цікавыя параўнанні можна зрабіць паміж такімі паралельнымі з'явамі як: 1. нацыянальнае самаўяўленне, свядомасць і этнапсіхалогія (уключаючы адносіны да культуры і мовы ўласнага народа); 2. міжнацыянальныя адносіны; 3. палітыка цэнтральнага і мясцовага ўрада ў адносінах да мовы і культуры; 4. білінгвізм, уключаючы адукацыйнае двухмоўе; 4. культурная асіміляцыя (акультурацыя); 4.1. дэмаралізуючае ўздзеянне з'яў (гвалтоўнай) асіміляцыі; 5[.1]. перасяленне моладзі з вёскі (рэзервацыі) у горад; 5[.2]. традыцыйная культура ў сучасных умовах; 5[.3]. нацыянальныя грамадскія арганізацыі; 5[.4]. навуковыя цэнтры і іх дзейнасць па комплекснаму вывучэнню беларусаў і індзейцаў". "Мадэліраванне развіцця" павінна было з'явіцца як "(замест пасляслоўя)" у канцы тэксту.

Тэкст на шасці старонках "Індзейцы і Беларусь", у якім былі два важныя кампаратывістычныя моманты (абодва адносіліся да аспектаў місіянерскай дзейнасці езуітаў і ўвогуле католікаў), рыхтаваўся спецыяльна для Дубаўца, які пакінуў свае крытычна-скептычныя маргіналіі на машынапісе, у т.л. і агульную ацэнку, дапісаную пасля загалоўка: "(публіцыстычны блеф)".

Пра П. Скаргу: "Натхніцель [натхняльнік] і арганізатар абарочвання беларусаў і іншых народаў княства ў каталіцтва называў гэтую зямлю "Сапраўднай Паўночнай Індыяй", маючы на ўвазе перспектывы як у **каталіцызацыі**, так і ў **эксплуатацыі** гэтага краю польскімі **"канкістадорами"**. Гэты матыў вельмі часты ў гісторыі адносін паміж Польшчай і Беларуссю, а таксама Расіяй, прычым з польскага боку былі і прыхільнікі **каланіяльнай экспансіі** на ўсход, і яе праціўнікі, якія спасылаліся на "індзейскі аргумент"(с. 2).

Другі фрагмент тычыцца "айцоў-езуітаў, якія (і сапраўды) вельмі ўдала ўладкаваліся і на Беларусі, знайшоўшы месца, дзе можна было з такім жа поспехам, і нават большым, кантраляваць мясцовае насельніцтва, як і ў Парагваі або на Поўначы Мексікі. Беларусы былі не такія "ваяўнічыя" і свабодалюбівыя... У гэтым маглі спраўдзіцца і **езуіты**, што прыбылі ў Полацкую правінцыю ордэна пасля забароны яго ў Амерыцы" (с. 2-3).

Гісторыя або гістарыяграфія БПІ уключае таксама даклад на I Заслаўскіх чытаннях Беларускага навукова-гуманітарнага таварыства (13-14.05.1989); тэзісы апублікаваны

ў 1990 г., а ўвесь тэкст (па машынапісе на 8 с. у архіве БІТ, раздзел "5. Кампаратывістыка") – у электронным часопісе "Культура. Нацыя" – у 2021 г.

Больш позняя група тэкстаў – пры падрыхтоўцы (1987-1988 гг.) устаноўчага з'езда Беларуска-індзейскага таварыства (БІТ). Яшчэ пазней уласныя, самастойныя назіранні мы амаль спынілі, арыентуючыся ў асноўным на БІП іншых. Аднак многія нашы артыкулы маюць кампаратывістычныя элементы, а некаторыя цалкам прысвечаны праблемам, якія разглядаюцца найперш праз кампаратывістыку (рэзервацыі, вайна, сімволіка, алкаголь, скаўтызм). Часам самі загалоўкі сведчаць, што тэма артыкулаў – БІП (гл. спіс у канцы).

Наш уласны кампаратывістычны прадукт даволі сціплы – сваёй задачай лічым галоўным чынам назіранне за параўнаннямі ў друку і інтэрнэце. Рыхтуючы гэта паведамленне, мы робім спробу сістэматызаваць БІП у нашай уласнай перапісцы за 1978-2022 гг., падлічыўшы частотнасць ключавых слоў. Перапіска носіць у асноўным характар руцінных запытаў, якія не звязаны з публіцыстыкай, але ўсё ж абмеркаванні такога роду адбыліся з карэспандэнтамі неіндзейскага і індзейскага паходжання С. Яновічам, Г. Энгелькінг, А. Мальдзісам, Я. Парэцкім, Т. Хвагінай, Б. Глябовічам, ВаБун-Ініні (В. Белекуртам), Л. Бурхансціпанай, В. Цілер, Д. Велардэ, Дж. Беры, Р. Данбар-Ортыс, Х. Луз, Д. Чырко, Б. Джохансенам, А. Зюлкоўскай-Бозм, Дж. Калмакоф і іншымі. Д. Марплс у адказ на наша пытанне паведаміў (22.06.2004): "No, I never compared Belarusians and Indians", але гэтым быў створаны яго файл з патэнцыяльнай БІП, улічваючы яго жыхарства ў адной правінцыі з любіконамі, напрыклад. З боку індзейцаў па іх ініцыятыве тэма БІП амаль не гучыць, але К. Рыд (Су-Сент-Мары, Канада), Б. Каваш і некаторыя іншыя закраналі яе або набліжаліся да яе, стымуляваныя нашымі кантактамі з імі. Выглядае, што індзейцы мала цікавяцца гэтым. Дж. Форбс (Forbes), які аб'явіў пра свае індзейскія карані, заўважыў нашу актыўнасць у індзейскім друку, і яму належыць артыкул "Native Nations in the United Nations" са згадкай Беларусі, які з'явіўся ў некалькіх індзейскіх выданнях: Yakama Nation Review. 1998. March 27. P. 8; News From Indian Country. 1998. Mid-May, XII (9), P. 15A; Eyapaha. 1998. June-Aug. P. 8; Micmac-Maliseet Nations News. 1998. Aug. P. 22). У лепшым выпадку яны спасылаюцца на сваю некампетэнтнасць, але яўна вагаюцца прымаць тэзісы з "А хто там ідзе?" як свае нацыянальныя (носьбіт мовы кечуа, перуанец у ЗША, паставіцца да прапановы перакласці верш з вялікай перасцярогай, ведаючы гісторыю сваёй краіны і акадэмічныя парадкі ў ЗША).

Найбольшы ўклад у неэтнаграфічную кампаратывістыку ўнеслі С. Яновіч, М. Танк, У. Караткевіч; шырэй, чым беларускія, параўнанні рабілі У. Спасовіч, А. Адамовіч (больш агульнарасійскія або агульнасавецкія, чым беларускія). У перапісцы найбольш эмацыянальна акцэнтаваў увагу на БІП М. Купрэў (Пружанскі раён) – гэта

тычылася яго паэзіі, выключна шчырыя заявы ў паэзіі зрабілі Л. Геніюш, Р. Барадулін, К. Шэрман.

Найважнейшыя параўнанні для нас – тыя, што адказваюць на пытанні пра важныя бакі жыцця беларускага народа. Іх шматразовы паўтор аўтарамі – найлепшы доказ таго, што яны не з'яўляюцца "выпадковымі". Але многія з іх мы адносім да менш важных – напрыклад, параўнанні знешнасці і некаторыя выпадковыя параўнанні, што звязваюцца з рысамі, звычаямі індзейцаў (выпадкі са скальпаваннем у Калінкавіцкім раёне або канібалізмам у Беларусі, напад на сястру з сякерай, пры якім брат параўноўваецца з індзейцам у вестэрне (экранізацыя твора Я. Купалы) і інш.).

Найбольшая колькасць – і найбольш цікавыя, палемічна асэнсаваныя і мэтанакіраваныя параўнанні, якія спрыяюць прапагандзе, – імкненне да незалежнасці, суверэнітэту, самастойнасці ў розных галінах; вымярэнне (магікане), заваяванне (канкіста, Дзікі Захад), партызанская вайна, увогуле супраціўленне, пэўныя ваенныя праявы і структуры – форт, тамагаўк і іншае, што адносяцца да тыпаў гвалту і абароны, вядзення вайны; паўстанні (асабліва "польскія" паўстанні) і анексія ў сувязі з імі (ацэнка бакоў), да блоку з анексіяй далучаюцца "добраахвотныя далучэнні"; місіянерства – міжканфесійная палеміка і крытыка рэлігіі атэістамі; параўнанні з мовай – распаўсюджванне двухмоўя і г.д.; параўнанні з рэзервацыямі, сабраныя і вывучаныя намі, апублікаваны, але колькасць іх надзвычай вялікая і працягвае павялічвацца; у палітыцы: "добры індзеец – мёртвы індзеец", "шмат правадыроў – мала індзейцаў"; жорсткасць; алкагалізм.

Практыка апелявання да індзейцаў пісьменнікамі і публіцыстамі ў разважаннях пра паходжанне, гістарычны лёс і будучыню народа пачалася "пасля **адкрыцця Амерыкі**", і з дапамогай адной толькі БП можна напісаць цэлы том "Гісторыі Беларусі" або адной толькі "Гісторыі беларускай дзяржаўнасці".

С. Яновіч, які наведваў **рэзервацыю** чыпева (аджыбвэ) у Канадзе, паглядзеў на яе жыхароў з пункту гледжання жыхара сваёй польскай "сярмяжнай дзяржавы", таксама як і А. Адамовіч – у Канадзе ж – савецкай дзяржавы.

"Беларусы і індзейцы ці мала ў чым аналагічныя? Зведаным **паніжэннем, бязвыйсцем голаду, бяссільнасцю перад рабункамі і пагалоўнымі забойствамі, пазбаўленнем годнасці, безабароннасцю асабістага гонару, бацькаўшчыны...** Слабыя ўсюды падобныя". Падобным Яновічу паказалася і тое, як "чыпевы" пераключаюцца на англійскую мову, калі да іх падыходзіць чужы.

У паралель гэтаму выказваліся амерыканскія этнографы-антрапологі: "Эканамічныя і палітычныя адносіны з эксплуатацыйнымі еўраамерыканскімі сістэмамі прывялі індзейцаў да **адсталасці**, якая садзейнічала далейшаму **распаду ўнутраных сацыяльных і псіхалагічных адносін**. Вось чаму ў чыпева і іх суродзічаў часам

выяўляліся такія рысы, як **апатыя, падаўленне творчых здольнасцей**. У гэтым у іх ёсць большае ці меншае падабенства з некаторымі **каланіяльнымі народамі** ў іншых раёнах свету, якія па гістарычных прычынах былі няздольныя адстаяць сваё **самавызначэнне**".

У цязе параўноўваць беларусаў з **іракезамі** або **батакудамі** здзіўляе, што выказаліся вельмі многія: да рэвалюцыі і хутка пасля яе – Лёсік і Раманаў. Ідэі БПі накопліваліся стагоддзямі – і гэтая дэталізаваная дынаміка таксама для асобнай размовы.

1492 Экспансія, заваяванне

Паралелі паміж Беларуссю перыяду Вялікага княства Літоўскага і індзейскай Амерыкай паслякалумбаўскай эпохі неадназначныя. З аднаго боку беларусы, якія паспелі стаць "**абарыгенамі**" сваёй краіны, вымушаны былі абараняцца супраць варожай **экспансіі** суседзяў і прышэльцаў з больш аддаленых тэрыторый, цяпець усе вынікі **каланіяльнага стану краіны**, з другога – удзельнічаць у стварэнні **экспансіянісцкай дзяржавы (ВКЛ)** і весці двухсэнсавыя войны **супраць суседніх народаў**. Тэрыторыі, далучаныя да Княства за некалькі стагоддзяў, калі Расія і Польшча былі ў цяжкім становішчы і не маглі дазволіць сабе **экспансіянісцкую палітыку**, былі занадта вялікія, як і праблемы, якія ўзнікалі на іх.

Найбольш вядомыя кнігі пра Беларусь, створаныя яе ўраджэнцамі на розных мовах, маюць і ў назвах, і ў змесце нешта блізкае да індзейскіх рэалій. Таму зусім зразумелымі былі б цікавасць і асацыяцыя сучасных адукаваных індзейцаў, калі б яны чыталі "Песню пра **зубра**" Гусоўскага або "Пана Тадэвуша, або Апошні **наезд** у Літве" А. Міцкевіча. У першым выпадку відавочна тое, што адзіны ў Еўропе эпічны твор, прысвечаны еўрапейскаму бізону, звязвае эмацыянальна беларусаў з карэннымі жыхарамі Вялікіх раўнін, у жыцці якіх такое вялікае месца займаў **бізон**. "Шляхецкая гісторыя" збліжае беларусаў і індзейцаў тыповай формай вядзення баявых дзеянняў на "**памежжы**".

Элементы БПі знаходзіцца ў складанай сувязі паміж сабой і фонавым матэрыялам, цяжка арганізаваць яе – найлягчэй гэта зрабіць згрупаваўшы па храналогіі і вузлавых падзеях – такія як анексіі і паўстанні. Напрыклад, параўнанні закранаюць усе тры "**польскія**" **паўстанні**, якія важныя пры храналагічным дзяленні матэрыялу.

1576 Заваяванне

Першы прыклад палемікі, набліжанай да індзейцаў, у друку Беларусі – С. Будны (1576, Лоск) пра езуітаў сярод іншых місіянераў, якія "**ўзяліся**" за Амерыку. Безумоўна, ордэн езуітаў быў дапаможным інстытутам як у **заваяванні** Амерыкі, так і ў "**заваяванні**" Беларусі.

Як беларусы, так і іх суседзі мелі немалую "індзейскую" кампаратывістыку, у якой пераважала жаданне не быць індзейцамі, г.зн. не быць ахвярамі, але гучала і сімпатыя да індзейцаў, "жаданне быць індзейцамі" як прывабным сімвалам, са сваёй адметнай культурай і імкненнем на свабоды.

Матывы **заваявання** або **мірнага далучэння**, якія знаходзяцца ў палемічных адносінах паміж сабой, сустракаем у творах многіх аўтараў польскай і рускай арыентацыі, такіх як Г. Калантай і І. Сакольскі. Як адзначае Я. Тазбір, "Шмат хто з іх ставіў знак роўнасці паміж "загончыкамі" А. Лісоўскага і таварышамі Картэса". З. Красінскі лічыў іх "польскімі **канкістадорамі**". **Грабежніцтва і жорсткасць** лісоўчыкаў у адносінах да сваіх жа землякоў асуджаў арыянін А. Карmanoўскі словамі: "Не ў Індыях, не ў краях заморскіх народжаны, ні ў лесе са звярамі, хоць лісамі празваныя". Тут жа дадаецца яшчэ і рэлігійны кампанент (**супрацьстаянне праваслаўя і каталіцтва**).

"Індзейскі аргумент" пачалі выкарыстоўваць польскія патрыёты, сярод якіх былі і беларусы па паходжанні, у сувязі з пагрозай з боку немцаў, якія імкнуліся **каланізаваць і анямечыць** частку Польшчы, асабліва разлічваючы на нямецкую адукацыю для "польскага мужыка". Вымушаныя пісаць пад цензурай або самацензурай, такія аўтары, як У. Спасовіч, могуць параўноўваць палякаў з індзейцамі, але як ахвяр, напрыклад, нямецкіх "**белых**", а не рускіх.

1793 "Заваяванне і гасціннасць"

Ф. Булгарыну вясной 1795 г., калі ён у маёнтку Маковішча Бабруйскага павета сутыкнуўся з рускімі, было каля 16 гадоў. Капітан Паліцын вельмі галантна і клапатліва паставіўся да яго сям'і. Пасля ўсмешак і пацалункаў, капітан сказаў Фадзею: "Я, дружа, толькі тады забіваю, калі на мяне нападаюць, і абараняю тых, каму патрэбна мая дапамога". "Тады так баяліся Рускіх, што матуля мая не верыла, каб капітан быў прыродны Рускі, і сказала: "На шчасце наша, гэта альбо Паляк, альбо Ліфляндзец, альбо Курляндзец!" Зрэшты, Капітан Паліцын вельмі нядрэнна размаўляў па-польску; ён правёў доўгі час у Польшчы, і як пасля казаў, меў шчырых прыяцеляў паміж палякамі. Яшчэ б такому чалавеку не мець прыяцеляў! Ды ён знайшоў бы іх і паміж іракойцамі [**іракезамі**]".

Цікава ў гэтай сувязі прывесці характарыстыку Булгарыным тых, сярод каго знаходзіў сяброў капітан Паліцын: "У Варшаве і Вільні была вытанчанасць Парыжа, а ў правінцыях, асабліва ў Літве і на Украіне панавалі фанатызм сярэдніх вякоў, свавольства Арабскіх стэпаў, **п'янства і ненажэрнасць дзікуноў** Амерыкі. Тут было ў поўным сэнсе: хто каго змога, той таго ў рогі!"

1831 Паланізацыя і русіфікацыя

Ф. Урангель у дзённымі падарожжа з Сіткі ў Санкт-Пецярбург праз Мексіку (1836) не мог не згадаць тэхаскія падзеі (Тэхаская вайна, Тэхаская "народная" рэспубліка і яе далучэнне да ЗША), прыйшоўшы да высновы, што "ўсе ж такі, праблема Тэхаса для Мексікі зусім такая ж, як польскае пытанне для Расіі, таму што Тэхас і Мексіка дыяметральна процілеглыя". Не так проста зразумець гэтыя адрозненні – магчыма, Урангель меў на ўвазе і тое, што Беларусь – калісьці частка Рэчы Паспалітай – дыяметральна процілеглая Польшчы.

Падобны погляд знайшоў адбітак у разважаннях пра рэлігію "паўночнаамерыканцаў" вядомага падарожніка па Рускай Амерыцы Л. Загоскіна: "Немагчыма патрабаваць, каб дзікун адразу зразумеў усю высокасць шанавання праўдзівага бога; немагчыма патрабаваць, каб з першай пропаведдзю слова божага ён пакінуў усе свае забабоны, вераванні, звычаі, неўласцівыя з духам хрысціянства, але любіць бога і дзікун можа. Русь пры святым Уладзіміры, канешне, не была гэтак жа цвёрдая ў веры ў Хрыста, як у 1812 годзе, калі айцы нашы грудзьмі адстойвалі прастолы божыя і айчыну або калі каталіцтва цяжка налягло на верныя праваслаўю Маларосію і Беларусь!.." ("Пешаходны вопіс рускіх уладанняў у Амерыцы, зроблены лейтэнантам Лаўрэнціем Загоскіным у 1842, 1843 і 1844 гг.").

1861 Паўторнае "адкрыццё" і "заваяванне"

Нягледзячы на скасаванне уніі, разнастайнасць культурных і грамадскіх праяў, але галоўнае – народная "архаіка" заставаліся нязвыклымі для свежага вока расіяніна. У выніку наступных даследаванняў выявілася, што самабытнасць беларусаў большая, чым чакалася "рускімі адкрывальнікамі Амерыкі" ў Беларусі, і звязаная яна ў першую чаргу з захаванасцю архаічных звычаяў, асабліва дагістарычных вераванняў і абраднасці. Менавіта на прыкладзе рэлігіі этнаграфія, якая перажывае ў гэты час перыяд станаўлення, дзякуючы назапашванню ведаў як пра еўрапейскія, так і нееўрапейскія народы, дае падставы сцвярджаць: "беларус 60-х гадоў, як яго дняпроўскі продак VIII-IX стагоддзя, і як любы дзікун паўднёвых краін, хаваў з нябожчыкам прылады яго рамяства, прыносіў духам мёртвых ахвяры, прыбіраў бярозку, служыў святым камням і тысячам духаў", – пісаў М. М. Нікольскі.

У 60-я гады на заходніх межах успыхнула "польскае паўстанне", а ад Рускай Амерыкі вырашана было добраахвотна адмовіцца, верагодна, з-за пэўнай "нерэнтабельнасці", бесперспектыўнасці гэтай калоніі.

Пра выміранне палякаў – у Спасовіча, які быў выхаваны ў польскай традыцыі, але служыў у цэлым Расіі. Звяртае ўвагу наступнае месца, поўнае сарказму, у творы рускага і польскага публіцыста Спасовіча: "Мужык, праўда, анямечыцца, але не памрэ, як выміраюць чырванаскурыя: у чым жа бяда, калі ён увасобіцца ў культурна-

вышэйшую нацыянальнасць?" "Немцам зручней каланізаваць Царства Польскае, чым Злучаныя Штаты. [...] Пачнецца барацьба ўпартая за існаванне, але без бачнага насілля, у межах законнасці і пры ўмовах фармальнага раўнапраўя, барацьба халодная, бясстрасная, сістэматычная, праз што нас, славян заходніх, чакае ад немцаў лёс чырванаскурых у Амерыцы".

Магчыма, на Спасовіча паўплывала тое, што аналогію "палякі-індзейцы" выкарысталі эзопавай мовай у гэтым жа кантэксце іншыя аўтары, напрыклад, Ц. Норвід і Г. Сянкевіч. Польскі публіцыст украінскага паходжання Л. Павідай напісаў эсэ "Палякі і індзейцы". Пасля з'яўлення яго ў львоўскім "Дзённіку літэрацкім" у 1864 г. распачалася "ажыўленая дыскусія" (Я. Тазбір). Норвід у вершы "Праца" не згадзіўся з падыходам Л. Павідая, а Г. Сянкевіч у апавяданні "Сахем" недвухсэнсоўна асудзіў нямецкую **экспансію**. Увогуле ж "**іракезамі**" лічыў мясцовае насельніцтва Прусіі яшчэ Фрыдрых Вялікі, а "недабіткаў тых **іракезаў**", якія ўпіраюцца насіць арліныя пер'я", сустракаў там паміж Першай і Другой сусветнымі войнамі М. Ваньковіч.

У 1863-1864 гг. на тэрыторыі Беларусі паўстанцы вялі партызанскую вайну супраць царскіх войскаў; у ЗША разгортваўся "заходні фронт" індзейскага супраціўлення. Па глыбінным жа значэнні гэта нагадвае "змаганне паміж палякамі і рускімі" за "карэнныя беларускія землі".

У цэлым 60-я гады неслі прадчуванне змен. Аграрная рэформа, вызваленне сялян, "польскае" паўстанне нарадзілі "хваляванне ў народзе", ва ўсіх яго сляях, у прадстаўнікоў розных этнічных груп, што адлюстравалася і ў БП.

З аднаго боку былі своеасаблівыя, так зразуметыя "прагрэсіўнымі" людзьмі "апошнія з магікан" эпохі прыгонніцтва, з другой – "Калумбы", "адкрывальнікі Амерыкі". Хаця ў такіх іх трактоўках спрэчнымі з'яўляюцца самі вобразы, якія паўставалі з выказаў "магікане" і "Калумбы", яны адлюстроўвалі рэальныя змены ў грамадскім жыцці.

У "скарызнаўчай" кнізе "Тут мой народ: Францішак Скарына і беларуская літаратура XVI – пачатку XX стст." (1989), А. Каўка "канкістадораў з Санкт-Пецярбурга" называе тых, хто ў часы Мураўёва праводзіў праграму русіфікацыі – замест "выкінутай" польскай "цывілізацыі". "Панаванне на беларускіх землях графа М. М. Мураўёва-вешальніка, галоўнага выканаўцы праграмы "русскога д'ёла", наглядна паказала, чым наважыліся канкістадоры з Санкт-Пецярбурга "запаўняць" беларускія абшары". Жонка В. Дуніна-Марцінкевіча ў звароце да прадстаўніка ўладаў дакарала іх у абыходжанні з іх дачкой горшым, чым у дзікіх гуронаў.

"Індзейскі аргумент" у сувязі з паўстаннем выкарыстаў і рускі бок. Паколькі паўстанне "паказала, што ў гэтых раёнах была значная колькасць асоб, якія спрабавалі шляхам узброенай барацьбы далучыць іх да Польшчы", а яго кіраўнікі "разгарнулі як у раёне паўстання, так і за граніцай энергічную прапаганду з доказам,

што Польшча, Літва і Русь ... уяўляюць сабой адзінае цэлае і як такое павінны быць аб'яднаны ў адной (Польскай) дзяржаве. Рускі ўрад пры дапамозе Археаграфічнай камісіі пастараўся адказаць на гэта контрінфармацыяй, для чаго і быў выдадзены зборнік, усе дакументы якога, а таксама і прадмова, надрукаваны на мове арыгінала і ў перакладзе на французскую" (1865). (Такім чынам, зборнік "Дакументы, якія тлумачаць гісторыю Заходне-Рускага краю і яго адносіны да Расіі і да Польшчы", рэдактарам і аўтарам прадмовы якога быў М. В. Каяловіч, "рускі гісторык" родам з Беластоцчыны, мусіў "даказаць, што "Заходне-Рускі край" быў рускім, а не польскім, выданне падобнага роду спатрэбілася для чытача замежнага".)

"Ніколі падарожжа гасудара або дзяржаўнага чалавека ў якой-небудзь краіне і ў якую-небудзь эпоху не мела, мабыць, такіх велізарных вынікаў, як гэтая нядоўгая паездка некалькіх людзей" - "з паўэскадронам уланаў і паўсотняй казакоў", цытуе У. Спасовіч і працягвае праз некалькі старонак: "На паверхні цішыня ды спакой, а што пад імі адбываецца, тое вядома да таго мала, што патрабавала б новых разведак, новай экспедыцыі з мэтай адкрываць Амерыку, як у 1863 годзе, на якім і абрываюцца весткі аб унутраным стане краіны".

Беларусы і індзейцы яшчэ паспелі выступіць як народы адной краіны ў зводнай працы па этнаграфіі, складзенай членам рускага геаграфічнага таварыства Т. дэ Паулі (1862); гэтыя грунтоўныя нарысы з ілюстрацыямі і картай былі выдадзены на французскай мове. У змесце беларусы і ўкраінцы "схаваныя" ў "рускіх", а індзейцы (побач з алеутамі і эскімосамі – дэнаіна (кенайцы), тлінкіты (колашы, колюжы) і нават – як асобная адзінка – угаленцы – раздзел "Народы Рускай Амерыкі") "дэталізаваныя". Маларосы і "рускія Белай Русі" ўсё ж прысутнічаюць як раздзелы і падзяляюцца на сапраўдных і русінаў ("настоящие белорусы" і "россы", або русіны). Кніга была разлічаная, верагодна, толькі на замежнага чытача, і ў Расіі "яе ведалі мала".

Руская Амерыка мела своеасаблівы статус і называлася "калоніямі", але яна была часткай Расійскай імперыі, і ў 1867 г. пасля продажу Аляскі, гэты крытэры, які аб'ядноўваў беларусаў і індзейцаў, перастаў мець значэнне: рускія "мирно ушли, ушли с дружелюбием", як сказаў ураджэнцу Гомеля Л. Каравіну (кніга 1990 г.) індзеец Э. Савіла. Што тычыцца палякаў, то іх роля ў Беларусі ўвесь час заставалася дваістай: яны працягвалі быць актыўнай часткай "усходняга франціра" і не збіраліся "мірна пайсці".

1867 Граница – kresy – frontier

Адзін з ключавых у амерыканскай гісторыі і гістарыяграфіі тэрмінаў – менавіта францір (frontier). Ужываецца і ў англамоўнай славістычнай літаратуры ў адносінах да ўсходнееўрапейскай сітуацыі з этнічнымі і палітычнымі межамі, хаця францір як

мяжа, якая рухаецца, не зусім адпавядае беларускім рэаліям, а лепш характарызуе польскую экспансію на Украіне і каланізацыю яе самімі ўкраінскімі казакамі.

У польскай літаратуры тэрмін "крэсы" ўжываецца і для амерыканскага франціра, і для "польскай" мяжы ў Беларусі.

З улікам паняццяў "карэннасці" і "крэсавасці" патрабуюць удакладнення марксісцкія і паслясавецкія ацэнкі ўдзелу беларусаў у паўстаннях, якія ахапілі "крэсы", як нацыянальна-вызваленчай барацьбы (і беларускага народа).

З сярэдзіны стагоддзя ўплывы Польшчы і Расіі ўраўноўваюцца. Як для рускіх, так і для палякаў у роўнай ступені гаворка можа ісці пра "францір" – крэсы і паўночна-заходні край (ёсць сучасны "аналаг": Northwest Territories – адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка ў Канадзе).

Знакамітая Брэсцкая крэпасць, якая будавалася ў 1830-1842 гг., з'яўлялася чымсьці падобным на буйное ўмацаванне дзе-небудзь на амерыкана-мексіканскім паграніччы (форт, прэсідыя): яна выконвала тую ж ролю на акупіраванай тэрыторыі. Дадатковыя паясы фартоў прыбудаваліся да цытадэлі ў пазнейшы перыяд, перад Першай сусветнай вайной.

Тэрмінам "карэнныя расы" (Native races) абазначаліся абарыгены Амерыкі і іншых кантынентаў, але "расы" – было, як і ў выпадку з рускім "племенем", не сцісла антрапалагічным тэрмінам, слова ўжывалася ў больш шырокім сэнсе. Такім чынам, становіліся магчымымі назвы кніг Р. Г. Лэтэма "Карэнныя расы Расійскай імперыі" (Лондан, 1954) і Х. Х. Бэнкрафта "Карэнныя расы ціхаакіянскіх штатаў Паўночнай Амерыкі" (Нью-Ёрк, 1875).

Ва ўмовах лібералізацыі пад уплывам першай рускай рэвалюцыі, абуджэння нацыянальнай свядомасці, але недастатковай свабоды і адукаванасці народа, недахопу эканамічных магчымасцей, а таму і шырокіх эміграцыйных настрояў, мог з'явіцца наступны "індзейскі аргумент":

"Цяпер мяне спытаюцца, – пісаў з Гродна ў "Нашу Ніву" нейкі Дзед Міхась, – што трэба зрабіць, каб наш беларус быў чалавекам, каб ён умеў шанаваць сябе, свае дабро і каб з усяго ўмеў разумна карыстаць. На гэта я скажу вось што: навука. У навуцы ўся сіла. Яна дае багацтва, самапазнанне. Наш край ні так бедзен, каб мы за марамі ў чужой старане шукалі шчасця. Калісьці-ка тамтэйшыя амэрыканцы былі бедныя, пакуль не прыехалі да іх вучоныя эўрапейцы і не аткрылі багацтва. У нас есці-ка не мала багацтва, але німа навукі, грамадзянскай свядомасці, ініцыятывы, без чаго ўсё спіць" (Наша Ніва. 1913. 26 крас.).

1917 "Інкі", "іракезы" і "батакуды"

Паводле Е. Раманава па ўражаннях у канцы грамадзянскай вайны, "вавілонскае стоўпатварэнне" несла гібель усяму беларускаму: "ад былой беларускай мовы засталіся адны шматкі", і ёй стаў пагражаць лёс "мовы старажытных інкаў ці сучасных іракезаў", "народная славеснасць таксама замерла, калі не памерла, песня пайшла ў казарму і азвярэла, казку замарыў голад, духоўны верш лічыцца злачынствам".

У Я. Лёсіка – асабліва дзіўная прывязанасць да параўнання з батакудамі, якое ён, з вялікай верагоднасцю, пазычыў з паэмы "Батакуды" (1884) І. Франко. Батакуды ў кампаратывістычным гучанні з'яўляюцца не менш чым у трох яго артыкулах. Цытуем цэлымі абзацамі.

"Украінска-беларуская вечарынка ў Сібіры" (1913): "Трэ сказаць агульна, што беларускія рэчы ўсіх вельмі зацікавілі і слухаліся з вялікай ахвотай. Усё гэта было першынкай, навінкай; мала хто чуў нашу мову, а што беларусы маюць сваю літаратуру, дык гэта даведаліся мо першы раз зроду. Ці мала было тут людзей і досыць асвечаных, але аб беларусах, як гэта вядзецца, мала хто ведаў; лёс батакудаў або гаттэнтотаў больш іх цікавіў, чым жыццё людзей, каторыя жывуць з імі попчеч. Гэтак ужо заўсёды, калі што пастаянна стаіць перад вачыма, дык робіцца звычайным, нецікавым і здаецца ўцямным. Шмат шкоды нарабляе школа, праводзячы погляд на беларусаў, як на «искони русских людей». Адзін расеец казаў, што ён запраўды думаў, што ўся розніца паміж намі ў тым і тоўпіцца, што жывём мы ў асобных месцах, быццам у розных губернях. Кожны, ведама, чытаў і ў школе вучыўся, што Беларусь – гэта нядаўна забраны край, ніколі раней да Масквы не належаў, а значыцца, меў іншую гісторыю і іншыя варункі жыцця, але ніхто на гэтым не спыняўся і не пакладаў увагі. Цікава, што нашу мову блытаюць з украінскаю, і адзін пан з Расеі памылкова лічыў ды другім казаў, што «Тарас на Парнасе» – украінскі твор. (Дарэчы сказаць: гэты пан прызнаваўся, што ён «аж спацеў», покі перачытаў два лісцікі «Гісторыі Беларусі» Влада. Які ж цяжар трэ здержыць беларускім дзецям, каб навучыцца граматы па-расейску?!)"

"Вялікі дзень на Украіне" (1917): "Цэнтральны петраградскі Урад не згадзіўся здаволіць справядлівых жаданняў, ён адмовіўся прыйсці на дапамогу ўкраінскаму народу, пасуліўшы абяцанку праз Устаноўчы Сойм. Тады і толькі тады Цэнтральная Украінская Рада мусіла ўзяць справу адбудавання свайго жыцця ў свае ўласныя рукі. Польшчы і Фінляндыі можна ўсё даць і зрабіць без парады з Устаноўчым Соймам, але што можна і па часе для іх, тое не можна і не на часе для Украіны і Беларусі. Ён усё чакаў, усё спадзяваўся, вось «приедет барин – барин нас рассудит». Урад, бачыш, лічыцца «только с фактами», пацяшаючы сябе ў душы, што народ цёмны і несведомы – самадзяржавіе аб гэтым парупілася – і, напэўна, выкажацца за мову й культуру

расійскую. Але памыліўся. І многа неспадзёвак яшчэ чакаюць расійскую інтэлігенцыю. Бо да гэтага часу яна больш цікавілася батакудамі, як сваімі суседзямі, і ў гэтым сэнсе была адной думкі з ... самадзяржавіем".

"Пара звярнуць увагу" (1917): "Маскоўская, або велікаруская, інтэлігенцыя цікавілася ўсім, толькі не сваімі суседзямі, толькі не беларусамі і не ўкраінцамі. Бліжэйшая сястра наша па крыві, мове і гістарычнай доле – Украіна – наўмысля, дзеля інфармацыі (азнаямлення) выдавала асобны журнал, як бы кажучы: «Схамяніцеся, панове-брацця, мы ж тысячу раз цікавей готтэнтотаў і батакудаў, лёс каторых так пільна займае вашу думку!» І дапраўды, калі ўважна перагартань маскоўскую літаратуру, дык нідзе не спаткаеш таго, каб яна сапраўды цікавілася тым: хто гэта беларусы, які іх край, што тут за людзі, якой мовай гавораць, чаго яны хочуць, куды ідуць, чаго дамагаюцца і чаму... маўчаць. У гэтым сэнсе маскоўская інтэлігенцыя моўчкі трымалася таго пагляду, які вытварыўся яшчэ з часоў маскоўскага князя Івана Каліты. Беларусь – гэта «вотчына», тая самая Яраслаўская губерня, толькі з асобнай назвай. І калі часам траплялі да нас гісторыкі ці лінгвісты, дык яны ўжо наперад пэўны былі, што стрэнуць тут сваіх «тульскіх мужычкоў», толькі з цікавымі асобнасцямі".

1937 Цяжкія выпрабаванні і шмат цэнзуры

Мы абмінаем тут усю заходнебеларускую БП. Цяжка сумнявацца, што з яўным намёкам у газеце даваўся артыкул "Паўстаньне чырвонаскурых" (Чылі і Балівія) (Наша праўда. Вільня). 1927. 20 жн.; праз невялікі час цярпліваць улад скончылася – газету закрылі) – імкненне да ад'яднання ад Польшчы, прынамсі культурнае, было відавочным. Некаторым усход Польшчы нагадаў "Дзікі Запад" і – як мінімум на Палессі – царства індзейцаў уру возера Ціцікака.

Мы таксама не маем дастаткова месца для савецкай БП. Яна часта мае контрпрапагандыскі характар і адмаўляе падабенства становішча індзейцаў і беларусаў як аднаго з народаў СССР. І нават з Захаду, як, напрыклад, у кнізе М. Вакара (1956), гучалі галасы нібыта на карысць СССР: "Выглядала, што беларускі народ вымірае з такой хуткасцю, якую дагэтуль ведалі толькі на прыкладзе лапландцаў і амерыканскіх індзейцаў. Аднак пасля ўключэння Заходняй Беларусі ў склад СССР (лістапад 1939 г.) тры мільёны беларусаў, якія зніклі ў Польшчы, раптоўна вярнулася да жыцця".

Другая сусветная вайна выклікала вялікую колькасць параўнанняў, якія закраналі канкісту і Дзікі Запад, генацыд і г.д. Непрыхільная да белаі Амерыкі, такая БП тым больш не выклікала ў амерыканцаў, што пісалі пра БССР, жадання лішні раз нагадаць, што яны самі зрабілі са сваім карэнным насельніцтвам.

Савецкая пазіцыя адносна амерыканізацыі, некалькі падобная на ўпартае індзейскае непрыняцце культуры белых, пастаянна выклікала "неразуменне" і "раздражненне" ў "амерыканскіх імперыялістаў". Амерыканізацыя "рускіх" стрымлівалася палітычна "жалезнай заслонай"; але тое, што ў аснове "савецкага ладу жыцця" ляжала не прыхільнасць народным традыцыям, пацвярджае развіццё падзей у перыяд перабудовы і пасля яе.

1985 "Рэзервацыя" і "выміранне"

Яшчэ задоўга да "вакханаліі" ў выніку ўвядзення з сярэдзіны 1980-х гг. свабод ужывання слова рэзервацыя ў пераносным і кампаратывістычным сэнсе, адбыўся інцыдэнт, калі У. Караткевіч быў абвінавачаны ў тым, "што ён, маўляў, не ўбачыў на Палессі нічога новага, хоча з палешукоў стварыць нейкую 'рэзервацыю' ". Так ацаніў яго эсэ "Званы ў прадонняў азёр", накіраванае супраць меліярацыі "толькі як асушэння", С. А. Пілатовіч у выступленні перад камсамольцамі АН БССР у 1970 г.

У значэнні, якое ўкладваў А. Адамовіч і многія іншыя, у т.л. і ў "экалагічным", гэта адна з самых папулярных катэгорый або рубрык, з прыцягненнем рэалій як з сельскага жыцця, калгаснага, так і гарадскога. Усё змяніла перабудова, і "палітычныя" параўнанні сталі частымі і разнастайнымі, крытычнымі. Параўнанне з рэзервацыяй у розных аўтараў адбываецца з упамінаннем, што гэта індзейская рэзервацыя, але шмат выпадкаў – і без гэтага, але з алюзіяй на індзейцаў.

Уласна нашым падыходам было не тое, што маглі ўбачыць ідэолагі, з якімі мы размаўлялі (напрыклад, Э. Скобелеў), а добраахвотны выбар "рэзервацыі" ў пазітыўным сэнсе – для захавання тэрыторыі і норм, якія згадзілася б прыняць юрыдычна аформленыя і не аформленыя абшчыны.

Пасля атрымання Нобелеўскай прэміі (2016) яшчэ больш "гучным" стала выказванне фатографа В. Латуна, рускага з Бранска, ліквідатара, – з інтэрв'ю, выкарыстанага С. Алексіевіч для кнігі "Чарнобыльская малітва. Хроніка будучыні" (1997), – пра магчымае знікненне беларусаў. Яно недарэчнае тым, што да зніклых народаў аднесены ў адным пераліку і той, што захаваўся значна больш, чым магіканы, а менавіта ўастэкі. Аналагічнае параўнанне прагучала некалькімі гадамі пазней у зборніках: "Калі гэтыя тэндэнцыі захаваюцца і не будзе прынята мер да іх устаранення, то праз 100 гадоў з твару Зямлі можа знікнуць апошні жыхар Беларусі, як некалі зніклі скіфы, хазары, сарматы, уартыйцы, кімерыйцы, майя, кічэ, мам, цонталь [чонталь або чанталь], цоль [чоль], хуастэкі і іншыя народы" (Беларусь: выбар пути. Национальный отчет о человеческом развитии, 2000; Проблемы экономической безопасности Беларуси, 2001). У выданні "Чарнобыльскай малітвы" на рускай мове 2007 г. "хуастэкі" з тэксту зніклі. Твор перакладзены на дзясяткі моў, але ў кожным выпадку трэба ўдакладняць, з якога (рускага або іншага) выдання

рабіўся пераклад – ці не з версіі, дзе індзейцы (хуастэкі або ацтэкі – вядомы казус, калі ў англійскім выданні хуастэкі былі замененыя больш вядомымі і зразумелымі ацтэкамі) не згадваюцца.

1998 "Выміранне" працягваецца

Матыў "алкаголь горш за радыяцыю": "Калі ў мінулым годзе спажыванне алкаголю на душу насельніцтва ў Беларусі склала 20 літраў, то ў 1998 годзе можа перавысіць 25 літраў. Гэта пры тым, як лічаць навукоўцы, што ўжо пры спажыванні на душу 8 літраў у год пачынаецца незваротны працэс выраджэння народа і дэградацыі грамадства. "Рэспубліка Беларусь загіне не ад чарнобыльскай радыяцыі – народ Беларусі ўжо гіне, як індзейцы ў Амерыцы, ад алкаголю, тытуню і іншых наркатыкаў", – заўважылі арганізатары міжнароднай канферэнцыі па праблемах здароўя і цвярозасці народа, што нядаўна прайшла ў Мінску" (Газета Слонімскай. 1998. 3 дек. № 78). Тое ж прагучала і для замежнага чытача: канферэнцыя "claims Belarusians are drinking themselves to extinction" (Minsk News. 1998. Dec. 1-7).

"Кампаратывістычныя" гонар, культура цесна пераплецены з мовай. Думка пра тое, што "беларусы – не абарыгены з Вогненнай Зямлі" і здолелі, "нягледзячы на 200-гадовую русіфікацыю", "уратаваць такі-сякі нацыянальны гонар ды і духоўнае багацце – нацыянальную культуру", гучыць у роздуме С. Роснага (Віцебск) у адказ на "прыклады", "калі абарыгены, якія насяляюць тую ці іншую краіну, лічылі за лепшае карыстацца не мовай, распаўсюджанай у іх мясцовасці, а выбіралі сабе ў якасці афіцыйнай тую ж англійскую ці французскую" (Наша слова. 1992. 8 ліп.).

"Дык мы ж не індзейцы і не эскімосы, якіх пазбавілі заваёўнікі не толькі **мовы**, а тэрыторыі і чалавечых правоў", заканчваў свой допіс у "Гомельскую праўду" настаўнік Сідаравіцкай СШ Чачэрскага раёна В. Патапенка (1993).

Намесніку галоўнага рэдактара "Народнай газеты" А. Класкоўскаму яго юны субяседнік-апанент 10-класнік С. Мудроў даводзіць, што "ў краінах Паўднёвай Амерыкі карэннае насельніцтва зусім не пакутуе ад таго, што гаворыць па-іспанску" – але аглядальнік нагадвае пра рэзервацыі, і школьнік "замаўкае" (1992).

Акрамя палякаў, свае ўласныя паралелі з індзейцамі знаходзілі і іншыя суседзі беларусаў – у украінцаў і ў пэўнай ступені літоўцаў "праіндзейскія". Рускім жа было даволі цяжка знайсці тут сваю "нішу" – цяжэй чым "польскім канкістадорам", якія прайгравалі. Але рускія ў імкненні ўтрымаць, замацаваць Беларусь у складзе імперыі спрабавалі зблізіць свой і беларускі народ па прыкметах веры, агульнага паходжання, аднолькавых каштоўнасцей і псіхалагічных характарыстык.

Член ЦК Ліберальна-дэмакратычнай партыі В. Падвойскі выказаў заклапочанасць лёсам "усяго" "рускага народа": "А лёс карэннага насельніцтва Амерыкі – бязлітаснае

знішчэнне і рэзервацыі? Надзвычайна-павучальныя прыклады. Няўжо і з намі можа здарыцца падобнае?" (1993).

Увогуле ж, здаецца, абарыгены Беларусі і Амерыкі станавіліся ахвярамі барацьбы за панаванне, узаемных анексій паміж еўрапейскімі і новымі амерыканскімі дзяржавамі.

Значнае месца ў БПІ заняла сімволіка. Арол цэніцца і індзейцамі і славянамі, але гэта розныя арлы, уключаючы адрозненне і паміж "польскім" і "рускім" арламі, а звычайныя спакойныя беларусы да таго ж маюць больш схільнасці да буслоў і зуброў як сімвалаў, "Пагоня" ж, на нашу думку, паводле камбінацыі конь – меч – крыж "збліжае" беларусаў з канкістадораў, як бы гэты сімвал не спрабавалі трактаваць як абарончы. У гербе "Пагоня" – "канфлікталагічная" агрэсія, якая недарэчная пры імкненні беларусаў да міру, іх жаданні да апошняга пазбягаць канфліктаў, гвалту.

"Кампаратывістыка і індзеянізацыя – на карысць або на шкоду і ці мае сэнс?" – гэтае пытанне застаецца адкрытым. Ва ўмовах глабалізацыі і тэхнакратычнага, практычна "безыдэйнага" (псеўдаідэйнага) супрацьстаяння ў свеце яны маюць значэнне найбольш у прапагандзе эскапізму.

Хаця "становішча індзейцаў" мае дынаміку і ў многім паляпшаецца, негатыўныя стэрэатыпы, якія, як правіла, выкарыстоўваюцца ў публіцыстыцы, павінны служыць развіццю, у т.л. пазітыўнаму развіццю міжнацыянальных, міжнародных адносін. У гэтым мы бачым асноўны "ўрок" беларуска-індзейскай кампаратывістыкі.

Гэта тычыцца і дыяспары. Стэрэатыпы, якія звязваюць беларусаў і індзейцаў, – гэта стэрэатыпы, якія выходзяць і на міжнародную арэну. На гэта мы звярталі ўвагу ў дакладзе на канферэнцыю 1998 г. (курсівам – тэкст, выключаны пры публікацыі яго ў зборніку "Нацыянальная адукацыя", кн. IX, 1998):

"Старэйшае і сярэдняе пакаленне цяперашніх беларускіх амерыканцаў "прапусціла" важны момант у сваёй (сама)адукацыі: *іх увага да карэнных жыхароў Амерыкі не адпавядае кампаратывістычнай мадэлі "карэнныя-карэнныя", якая добра прасочваецца на беларуска-індзейскім матэрыяле за некалькі стагоддзяў.*

Значэнне і ўплыў карэннай абшчыны ў Амерыцы рэзка непарапарцыянальныя яе колькасці; прысутнасць беларусаў, нягледзячы на статыстыку, якую прыводзіць В. Кіпель, больш чым нязначная. Сакрэт набыцця большай вагі ў амерыканскай культуры і палітыцы можа знаходзіцца ў сферы збліжэння і салідарнасці з Карэннай Амерыкай. Гэта забяспечыць і большае "паблісіці" для беларусаў у свеце".

Больш адрозненняў ад еўрапейскіх стандартаў, больш падабенства з "племяннымі" каштоўнасцямі, без страты сучаснай эфектыўнасці і прынцыпаў справядлівасці, – больш увагі з боку зацікаўленага чалавецтва.

Бібліяграфія. Публікацыі аўтара са значнай беларуска-індзейскай кампаратывістыкай.

Симаков А. Белорусская индеанистика (краткий обзор) // Томагавк. Альманах российской индеанистики (Сыктывкар). 1991. № 3. С. 62-66.

Симаков А. Белорусские апачи / интервью взял капитан А. Карлюкевич // Ленинец (газета Минского высшего военно-политического общевойскового училища). 1991. 12 дек. С. 3.

Симаков А. Ирокезы нам помогут? // Белорусская нива. 1994. 16 июня.

Симаков А. Память о Вундед-Ни (Исторические параллели: Вундед-Ни – Хатынь) // Ленинец (газета Минского высшего военно-политического общевойскового училища). 1991. 17 янв. С. 4.

Симаков А. "Резервация" // Гомельскія ведамасці. 1991. 30 марта. С. 5.

Сімакоў А. "Апачаўскія партызаны", або Як весці беларуска-індзейскую партызанскую вайну / гутарыў А. Карлюкевіч // Чырвоная змена. 1991. 11-17 ліст. С. 4.

Сімакоў А. Бадэн-Паўэл страляў індзейцаў... // Настаўніцкая газета. 1991. 21 снеж.

Сімакоў, А. Беларуска-індзейскія сувязі // Тэзісы дакладаў на I Заслаўскіх чытаннях Беларускага навукова-гуманітарнага таварыства (13-14 траўня 1989 г.). Менск [Мінск], [1990]. С. 23-27.

Сімакоў А. Беларусы і індзейцы: Другая сусветная вайна // Беларускі гістарычны агляд. 2017. Т. 24. Сш. 1-2 (46–47). Снеж. С. 89-130.

Сімакоў А. Брэсцкая унія: "індзейскі аргумент" // Брэсцкая унія 1596 г.: гісторыя і культура: тэматычны зборнік навуковых прац / навук. рэд. С. А. Яцкевіч. Брэст, 1996. С. 9-11.

Сімакоў А. Еўрацэнтрызм і нееўрапейская альтэрнатыва // Літаратура і мастацтва. 1991. 2 жн. С. 6-7.

Сімакоў А. Злачынства супраць менталітэту // Гомельскі веснік. 1994. 28 мая. С. 3.

Сімакоў А. Зубр-бізон: Спроба вызначэння кірункаў этназаалагічнага і этнапсіхалагічнага даследавання беларускага пагранічча // Культура беларускага пагранічча. Тэматычны зборнік навуковых прац. Кн. VI : Культура беларуска-ўкраінска-расійскага сумежжа / рэд.: С. А. Яцкевіч, У. М. Ліўшыц. Горкі-Брэст, 1999. С. 93-94.

Сімакоў А. "Зубр" замест "Пагоні" / падрыхт. (уводзіны і Р.С.) А. Агібалава // Чырвоная змена. 1991. 16-23 снеж. С. 3.

Сімакоў А. Зубр – сваяк бізона / публ. падрыхт. А. Ціхановіч і В. Жданко // Звязда. 1991. 12 вер.

Сімакоў А. Індзейцы і беларусы супраць "вогненнай вады" // Гомельскі веснік. 1996. 16-23 сак. С. 1.

Сімакоў А. Неэтнацэнтрычны курс гісторыі і этнаграфіі карэнных амерыканцаў для беларускай дыяспары ў ЗША // Нацыянальная адукацыя: тэматычны зборнік навуковых прац: Кн. IX. Адукацыя дыяспар / навук. рэд. С. А. Яцкевіч. Брэст, 1998. С. 102-104.

Сімакоў А. Пра "дзікунства" і "цывілізацыю". Або як іх разумее Беларуска-індзейскае таварыства // Рабочае слова (Гомель). 1991. 31 жн. С. 4.

Сімакоў А. Раздвоеныя языкі, раздвоеныя мовы // Збудінне. 1992. № 11. С. 4.

Сімакоў А. "Раздвоеныя мовы..." // Чырвоная змена. 1993. 12 студз. С. 2.

Сімакоў А. Рэзервацыі свядомасці // Arche. 2001. № 2. С. 58-62.

Сімакоў А. Рэзервацыі сумлення // Amnesty International у Беларусі (Гомель). 2001. Жн. № 4. С. 7-10.

Сімакоў А. Ці паганцы – камуністы? // Чырвоная змена. 1991. 5-11 жн. С. 16.

Simakou A. Byelorussians seek contacts (Letters to the Editor) // Tundra Times (Anchorage). 1990. March 19. P. 2-3.

Simakou A. [Letter] // Akwesasne Notes Magazine: A Journal of Native and Natural Peoples. New series. 1996. V. 2. № 1. Winter. P. 43.

Simakou A. Inforum // Cross-Cultural Psychology Bulletin: A Publication of the International Association for Cross-Cultural Psychology. 1998. March. V. 32. № 1. P. 22.

Ales Simakou (Gomel, Belarus): Belarusian-Indian comparative studies: the most important non-ethnographic rubrics (webzine "Kultura. Natsyja", issue 30, November 2022, 106-124, www.sakavik.net)

Abstract. We consider general assessments with convergence of the situation in the field of preservation of traditional and modern culture, language as the most important categories in Belarusian-Indian comparative studies (abbreviated BIC, "comparison"). Among the priority rubrics are attitudes to (in)tolerance and other important ethnopsychological traits of Belarusians / Indians and their neighbors, to conquest, occupation of territories, transfer of religious and educational norms, attempts at segregation, slowing down development (reservations). From S. Budny and P. Skarga to Ia. Liosik, M. Tank, U. Karatkevich and S. Ianovich, the

practices of the colonizers; influence on the aborigines and the the neighbors; knowledge of Belarus and their knowledge of America and the Indians were compared. A comparison of universal traits (physical endurance and at the same time a “indifferent”, but pragmatic attitude to death, passivity, alcoholism) and symbols and their combinations (eagle / stork, bison / European bison, horse, sword / ax, cross – “Indian”; and “conquistadorial” “political” interpretation) is important. BIC takes into account the dramatic and irreversible “extinction” of many languages, tribal institutions and traditional values in the conditions of globalization and technocratic confrontation in the world, sometimes “calls” for escapism. BIC is an extremely popular method: we have recorded thousands of individual cases in printed sources (our unpublished texts, as well as correspondence, provide few examples, but we partially take them into account, as well as “exclusives” of Internet authors).

Алесь Сімаков (Гомель, Беларусь): беларусско-індейская компаратывістыка: важнейшыя этнаграфічныя рубрыкі (веб-журнал “Культура. Нацыя”, вып. 30, ноябрь 2022, 106-124, www.sakavik.net)

Рэзюме. Наіболей важнымі ў беларуско-індзейскай компаратывістыцы (скарачэнна БІП, «сравненне») мы лічым агульныя ацэнкі пры збліжэнні сітуацыі ў сферы захавання традыцыйнай і развіцця сучаснай культуры і мовы. Сярод пріорытэтных катэгорый - адносіны к (не)толерантнасці і іншым важным этнопсіхалагічным рысам беларусаў/індзейцаў і іх суседзяў, к заваяванням, акупацыі тэрыторый, перадачы рэлігійных і адукацыйных нормаў, спробам сегрэгацыі, запаволенню развіцця (рэзервацыі). Ад С. Буднога і П. Скаргі да Я. Лесіка, М. Танка, В. Короткевіча і С. Яновіча практыка ўздзеяння каланізатараў на аборыгенаў і веданне суседзяў Беларусі сярэваліся з іх веданнем Амерыкі і індзейцаў. Вялікае значэнне мае супаставленне універсальных прызнакаў (фізічная сіла і ў тое ж час раўнадушнае, але прагматычнае адносіны к смерці, пасіўнасць, алкаголізм) і сімвалаў і іх сапрачанняў (арел/аіст, зубр/бізон, конь, меч/топор, крест – «індзейскае» і «конкістадорскае» «палітычнае» тлумачэнне). БІП лічыць драматычнае і неадваротнае «выміранне» многіх моваў, племянных інстытутаў і традыцыйных каштоўнасцяў ў ўмовах глабалізацыі і тэхнакратычнага процістаяння ў свеце, іногды «прызываю» к эскапізму. БІП — вельмі папулярны метад: мы зафіксавалі тысячы асобных выпадкаў у друкаваных крыніцах (нашы неопублікаваныя тэксты, як і перапіска, даюць сярэвалісна нешмат прыкладаў, але мы іх часткова лічыць, як і «эксклюзівы» інтэрнэт-аўтараў).